

»INDIJANSKI MUDROZNANAC« U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Mijo Korade

UVOD

Odnosi i interes Hrvata prema istočnim kulturama i civilizacijama bio je u prošlosti vrlo ograničen i uvjetovan političkom i socijalnom situacijom.

U vrijeme najezde osmanlijske sile naši su ratnici i ljudi pera svu pažnju posvećivali obrani od Turaka i u tu svrhu pisali govore i djela, u kojima su uglavnom opisivali osvajačeve običaje i vojnu moć, kako bi se bolje od njega obranili, kao Frankapani, Marko Marulić, Nikola Zrinski, Stjepan Brodarić i posebno Bartol Jurjević (Đurđević, Georgijević).¹

Pustolov iz Budve, Stjepan Zanović (1751-1786), i zaneseni putnik po europskim dvorovima i gradovima, iz sasvim drugih razloga piše o turskoj filozofiji i pjesništvu, a svoju izmišljenu veličinu povezuje s turskom opasnošću i stvarnošću.²

Prvi dodiri s Dalekim istokom dolaze s misionarima. Tako početkom 17. stoljeća Splitsanin Ivan Vreman (1583-1620) u Makaou prevodi na talijanski i latinski izvješća japanskih misionara o tamošnjim prilikama u misijama, koja su kasnije kolala po Europi u raznim izdanjima i prijevodima.³

Nikola Ratkaj (1601-1662) djeluje oko 40 godina u zapadnoj Indiji i prvih je godina dok boravi u Goi bio određen za misije u Tibetu. Premda nije nikad dospio u tu tada nepoznatu zemlju, prema izvješćima drugih misionara, piše u svojim pismima, rektorima zagrebačkog kolegija i hrvatskom banu, o tibetanskoj vjeri i običajima, zatim o Mogulskom kraljevstvu i drugim događajima u Indiji.⁴

Od 1776. do 1789. misionar je u Malabaru u Indiji gradišćanski Hrvat iz Cimofa Ivan Filip Vezdin (1748-1806), bosonogi karmelićanin (redovničko ime Paulinus a Sancto Bartholomaeo), a nakon povratka živi u Italiji i bavi se istraživanjem indijskih jezika, književnosti i kulture. Među ostalim objavio je prvi sustavni pregled hinduizma, sanskrtsku gramatiku, putopis po istočnoj Indiji, i stekao glas pionira europske indologije.⁵

U isto vrijeme u Zagrebu boravi (1790-1802) austrijski diplomat i orijentalist Franz von Dombay (1758-1810) gdje na njemačkom jeziku objavljuje djela s područja arabistike, filozofije, religije i povijesti naroda Istoka. Među njima su pregled arapske, perzijske i turske filozofije (*Popular-Philosophie der Araber, Perser und Turken...*, 1795), prijevod iz arapskog povijesti mauretanskih kraljeva (*Geschichte der mauretanische Kinge*, 1794/95), a sastavio je arapsku gramatiku s rječnikom, objavljenu 1800. u Beču (*Grammatica linguae mauro-arabicae...*). Bila su to prva orijentalna djela tiskana u Zagrebu (u tiskari biskupa Vrhovca) i uvelike su odjeknula među zagrebačkim intelektualcima.⁶

Primjer interesa tadašnjih školovanih ljudi za istočne narode i jezike pokazuje isusovac Wilhelm Konrad Brink (1742-1820) iz Graza, čija je ostavština poslije dospjela u Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku u Zagrebu. Od brojnih rukopisa iz različitih područja znanosti tu je opis raznih religija i naroda (*De religionibus et gentibus Orbis*), prikaz religije i povijesti starog Egipta (*Historia religionis Chamiticae restituta*, *De Biblia sacra Chamitarum*), gramatika jezika australskih urođenika (*Alphabetum Venedicum*) i slično.⁷

TRAGOVI ISTOČNE MUDROSTI U SLAVONSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Premda je zanimanje za orijentalne kulture u Europi u 18. st. već vrlo rašireno, u nas još uvijek nema odjeka tog zanimanja na narodnom jeziku. Ipak se istočnom kulturnom baštinom bavi, a zbog svoje prosvjetiteljske orijentacije ne slučajno, slavonski časnik Relković.

Poznato je da je Antun Matija Relković prevodio priče i basne starih grčkih i indijskih autora. Tako je osim Ezopovih u Fedrovih basna ostavio u rukopisu takozvane Pilpajeve basne, iz 1767. pod naslovom Pripovidke Pilpaj-bramine illiti

vladanje velikih i malih.⁸ Relković je zbirku preveo iz jednog od brojnih francuskih izdanja koje je prvi put izašlo pod naslovom *Livre des lumières ou la conduite des fois, composé par le sage Pilpay, Indien; traduit en françois par David Sahid d' Ispahan, ville capitale de la Perse* (Paris 1644). Poslije je taj Sahidov prijevod često objavljivan pod naslovom *Les fables de Pilpay* ili *Les conseils et les maximes de Pilpay*. Prvi predložak zbirke je Paocatantra, najpoznatije budističko prozno djelo u pet učenja, koje je doživjelo razne prijevode, prerade i dopune do francuskog izdanja.

Zbirku pripovijesti i basna, nastalu u sjeverozapadnoj Indiji, najprije je u 6. st. preveo na srednji perzijski jezik liječnik Burzoe dodavši joj druge indijske pripovijesti. Na arapski ju je preveo i proširio u 10. st. Abdallah ibn al-Mokaffa koji joj daje naslov *Kalila ve Dimna*, i bila je opet prevedena na druge jezike. Na novi perzijski jezik prevodi je u 12. st. Nasrallal, a u 15. st. preradio ju je Perzijanac Husain al-Vaiz i prema veziru Ahmadu Suhailiju naslovio je *Anvari Suhaili*. Husainova prerada razlikuje se od arapske i indijske verzije, unosi nove pripovijesti i novi uvod u kome izvor priča dobiva nov izgled. Prema njemu, vezir Suhaili pripovijeda kineskom caru pripovijest o indijskom caru Dapšelimu koji je našao blago perzijskog cara Hušenke i njegovu oporuku koja sadržava 14 savjeta vladarima. Prema uputi u oporuci, Dapšelim odlazi u Sarandip (Cejlon) gdje mu mudri brahman Pilpaj savjete tumači pripovijestima, i tako nastaje pet poglavlja (učenja) zbirke.

Postojao je još jedan francuski prijevod Husainove *Anvari Suhaili* što ga je započeo M. Galland i završio Cardonne, ali ne iz perzijskog teksta nego iz turskog prijevoda *Humajun name* (Carska knjiga) priređivača Ali-bin Saliha (Ali Čelebi). Prvi dio pod naslovom *Les contes et fables de Bidpai et de Lokman* izlazi u Parizu 1724, a drugi 1778. godine. Tomo Matić je usporedbom tekstova ustanovio da je Relković prevodio po jednom od izdanja Sahidovog prijevoda, a ne po Gallandu.⁹

U tim su se izdanjima vjerojatno nalazile i maksime ili izreke Pilpajeve, koje je također Relković preveo i ostavio u rukopisu, a naslovio ih je *Nauk političan i moralski od Pilpaj-bramine, filozofa indijanskoga*.¹⁰ To su kratke izreke bez poglavlja i stroge tematske podjele. U njima se govori o čovjekovom poštivanju i strahu pred Bogom i raznim vrlinama kao što su mudrost, oprez, umjerenost, samozatajnost, poštenje, dobrota, ljubaznost, čistoća, miroljubivost i slično.

Usput spominjem da je tursku *Humajun name* preveo na španjolski Dubrovčanin Vinko Bratutti, prevoditelj i tumač turskog jezika najprije na bečkom, a

poslije na španjolskom dvoru. Njegov prijevod *Espejo politico y moral para principes y ministros y todo genero de personas* objavljen je u dva sveska, 1654. i 1658. u Madridu.¹¹

Donekle se u tu vrstu literature može ubrojiti prijevod slavonskog pjesnika i pisca Adama Tadije Blagojevića Kinki, nikoji kokinkinezijanski događaji drugima zemljam hasnoviti, (Beč 1771). Radi se o pripovijesti iz orijentalnog svijeta, *Chinki histoire cochinchinoise*, (London 1768), što ju je napisao francuski opat Gabriel Francois Coyer, pristaša fiziokratskih ideja. Često su i prije njega poznati francuski književnici, kao Montesquieu i Voltaire, kritiku domaćih prilika znali zaodjenuti u orijentalno ruho, a uz to je Coyer pripadao političko-ekonomskoj školi fiziokrata, koju je osnovao Francois Quesnay, a veličali su zemljoradništvo, smatrajući zemlju i ratarstvo jednim izvorom bogatstva i blagostanja. U djelu je glavni junak Chinki, prosvijećeni težak, koji radom svojih ruku hrani brojnu obitelj, hrabro se bori protiv ugnjetača i potiče kralja da reformama osigura seljacima vlasništvo nad zemljom, slobodu i miran život. Njemački prijevod objavljen je 1770. Beču u krugu prosvjetitelja i profesora Aloysa Sonnenfelsa, što je potaklo Blagojevića da već iduće godine objavi hrvatski prijevod koji je učinio prema francuskom i njemačkom izdanju. Vrijedan je njegov trud da u Slavoniji proširi moderne socijalne-ekonomske misli, ali je zbog svog lošeg jezika i stila djelo slabo odjeknulo.¹²

»INDIJANSKI MUDROZANAC« NA SLAVONSKOJ IKAVICI

Relkovićevu tradiciju izdavanja moralno-poučnih djela nastavljali su mnogi u Slavoniji, ali je zanimljivo da nakon njega ponovno jedan časnik prevodi takvo djelo iz baštine starih azijskih kultura, što pokazuje da se tradicija prosvijećenih vojnika također nastavljala. Naime, major brodske regimente Martin Pustaić preveo je 1813. s njemačkog knjižicu koju je naslovio *Meshtria uljudnog xivljenja*. Prijevod je ostao u rukopisu i nakon časnikove smrti dospjelo u ruke franjevcu Marijanu Jaiću, koji ga je dotjerao i sa svojim dodacima objavio pod naslovom: *Indijanski mudroznanc, illiti Nacsin i vishtina kako csovic na svitu xiviti mora, da Bogu ugoditi, opshтини hasnovit, i srichan biti more; s' nadometkom nikojim*

priricsjah i chudorednimh naukah primudrog' Katona, po gosp. Martinu Pustaichu... potlam po Marianu Jaichu... U Budimu, Pritiskano slovima kraljevske, mudroucsne skupsh tine, 1825. (u osmini, VIII+123 str.).

Bilo je to prvo djelo plodnog slavenskog pisca i franjevca Marijana Jaića (1795-1858) iz Slavenskog Broda, člana provincije sv. Ivana Kapistranskog, profesora teologije, provincijala (1833-1836), ravnatelja osječke gimnazije (1836-1845) i bogoslovne škole u Vukovaru. Najpoznatija su mu izdanja crkvenih pjesama s notama Vinac bogoljubnih pisamah (Budim 1827, 1862, 1885) i Napivi bogoljubnih crkvenih pisamah (Budim 1850). Preveo je, osim toga, glasovito Kempisovo djelo *Imitatio Christi* (Toma od Kempisa četiri knjige o Naslidovanju Isukrsta, Budim 1835) i jedan francuski katekizam (Kerstjanski katolichanski nauk od vire i zakona..., Budim 1837), a originalni mu je povijesni pregled jednog Marijinog svetišta: *Izborna poviestnica milostivo-chudotvorne prilike Gospe Radnanske...* (2. izd. Budim 1856).¹³

Jaić je Mudroznanca posvetio tadašnjem franjevačkom provincijalu Petru Bekeru i svom bivšem učitelju, piscu Jurju Čevapoviću, a knjigu je odobrio cenzor, također hrvatski pisac, Antun Nagy. U predgovoru Jaić objašnjava da se radi o Pustaicevom prijevodu i budući da nije imao njemačkog originala, nakanio ga je objaviti pod njegovim naslovom Meshtria uljudnog xivljenja. Međutim, zadnjih je dana došao do njemačkog predloška pa je po njemu stavio sadašnji naslov koji mu se činio boljim od prijašnjeg i popravio tekst prijevoda. U istom je predlošku doznao da se radi o djelcu koje je »po mnenju vridnih ljudi« najprije na engleskom jeziku napisao i objavio »Mylord Chesterfield« (sic!), koje je odavna prevedeno na francuski, talijanski i njemački jezik. O samom poučnom tekstu priređivač kaže: »Opazit ćeš mloge članke i izgovore pokratke; smotrit ćeš da Početnik na mlogima misli stvari još neodvite ostavlja: ali sva ova veliku svoju korist imaju. Kratak je, da ti ne dosadi, ili svojim produljitim izgovorom istinu, koja je od naravi dosta čista i svitla, tavniju u obličju svomu nepridstavi. Izgovore ti neodvite ostavlja, da u odvianju mudro se vižbajuću, dulje stvari korisne pamtiš - i u spasonosnu sverhu okreneš.« (str. VI). Jednako tako opravdava korist mudrih i prirodnih pouka u dodatku »Čudoredne nauke primudroga Katona, iz latinskoga u slavonski jezik prinešene i prvi put godine 1763. u Gradcu na svitlost dane, sada pako za veću korist Slavonacah drugi put pritiskane.« (str. VII). Radi se o izboru iz djela rimskog pisca i državnika Katona Starijeg (234-149. pr. Kr.) koje je Jaić preveo iz vjerojatno nekog isusovačkog školskog izdanja u Grazu.¹⁴

Sam tekst Mudroznanca tematski je i strukturalno točno određen, a podijeljen je na deset dijelova a oni na nekoliko članaka. U uvodu se govori o Božjoj mudrosti i veličini, a počinje Senekinom izrekom »Neima, viruj! brez Boga nijednog čovika dobroga.« Raspored pojedinih dijelova je ovakav: (1) Čovjekove dužnosti prema sebi (poniznost, marljivost, milosrđe, zadovoljstvo itd.), (2) Čovjekovi osjećaji (nada i strah, radost i žalost, srditost itd.), (3) Dužnosti žene, (4) Rodbina (bračni drugovi, otac, sin, braća i sestre), (5) Čovjekove vrline s obzirom na njegov stalež (mudar i neuk, bogat i siromašan, gospodar i sluga, kralj i podložnik), (6) Društvene dužnosti (dobročinstvo, pravda, ljubav bližnjega, zahvalnost...), (7) Zakon (tj. vjera), (8) Čovjekove slabosti (ispraznost, nestalnost, tjelesna slabost, oholost itd.), (9) Čovjekove štetne osobine (lakomost, rasipnost, osveta, zloba itd.), (10) Prirodni događaji (sreća, nesreća, bolest, smrt). Na kraju je još nekoliko mudrih izreka o potpunom ili savršenom čovjeku, te o osobinama koje samo neki ljudi imaju (znanje i poštenje).

Mudroznanac nije obična zbirka nepovezanih maksima ili mudrih izreka, nego tematski zaokruženo poučno djelo koje kratkim i sažetim odlomcima, zbijenim rečenicama i stilom podsjeća na Knjigu mudrosti, Propovjednika i druge mudrosne knjige Staroga zavjeta. Što se sadržaja tiče, uočljiva je sličnost s pravilima i principima prisutnim u filozofijama i religijama Dalekog istoka, kao što su društveni odnosi (gospodar - podložnik, otac - sin, muž - žena, braća, prijatelji), čovjekova svojstva (mudrost, milosrđe, hrabrost) i vrline (vjernost, marljivost, dobrostivost itd.).¹⁵ Također su česte u tekstu različite slike i usporedbe iz prirode i običnog života.

Jaić je djelu dodao nekoliko svojih priloga. Na početak je stavio vjerojatno vlastitu ili svoj prijevod nečije pjesme o poštenom čovjeku (»Opisanje poštenoga čovika«, str. 1-2), koja počinje ovako:

»Iz sveg serdca ljubi svoga iskrnjega,
S' dušom dobrovoljno pripomaže njega
U svakoj potrebi, kako Bog zaktiva,
Da čovik s' čovikom na svitu priživa.«

A na kraju su najprije pregršt mudrih izreka (priročja), zatim »Čudoredni nauci primudroga Katona«, te »Drugi korisni nauci« i na kraju »Naredbe kerstjanskog življenja« (str. 82-123). Tako je priređivač nastojao rimskim i kršćanskim izrekama i mislima zaokružiti i upotpuniti to poučno djelo, korisno svakom pismenom

čitatelju. Da su knjigu nabavljali mnogi Slavonci iz svih staleža, pokazuje dugački popis pretplatnika (na osam stranica iza predgovora). U njemu su osim župnika, redovnika i učitelja, razni slavonski časnici, građani, obrtnici, pa i nekoliko gospođa te župnika (franjevaca) iz Bosne.

AUTORI I RAŠIRENOST »MUDROZNANCA« U EUROPI

U Engleskoj je sredinom 18. stoljeća izašla knjiga pod naslovom *Economy (The) of Human Life, translated from an Indian Manuscript, written by an ancient Bramin. To which is prefixed an account of the manner in which the said manuscript was discovered. In a letter from the English gentleman now residing in China to the Earl of*** (London 1750)*. Djelo je bilo vrlo popularno i izdavano u Europi tijekom druge polovice 18. stoljeća i prvih desetljeća 19. stoljeća. Prevedeno je na francuski, njemački, talijanski, ruski, portugalski i druge jezike. Na francuskom je od 1751. do 1815. doživjelo oko 15 izdanja. Najraširenije je bilo u Njemačkoj gdje izlazi na desetke izdanja u njemačkom prijevodu ili na engleskom originalu, pod različitim naslovima, u Leipzigu, Hamburgu, Berlinu i u drugim gradovima.¹⁶ Rano je knjiga prevedena i na ruski, najprije 1762. u časopisu »Poleznoe uveselenie« M. M. Heraskova, zatim pod naslovom *Ekonomia čelovečeskoj žizni (Moskva 1765, 1769, 1781, 1791)* te *Kitaiskii mudrec (Sankt Petersburg 1773)* itd.¹⁷

Djelo se u svim varijantama i pod različitim naslovima te raznim prijevodima u to vrijeme pripisivalo poznatom engleskom piscu i političaru lordu Chesterfieldu. Isto tako mu pripisuju djelo i ugledni engleski bibliografi 20. stoljeća.¹⁸ Donekle su to uvjerenje pokolebali neki američki autori koji su djelo pripisivali engleskom pjesniku i publicisti Robertu Dodsleyju.¹⁹ Dilema nije do danas potpuno riješena, ali velika je vjerojatnost da ga je objavio Chesterfield, jer je bilo rašireno i prevedeno na mnoge jezike još za njegova života. S druge strane, Chesterfield nije ni druga svoja djela potpisivao, pa nije čudno da nije stavio potpis ni na ovo koje uostalom nije njegov rad, nego je mogao biti samo priređivač. Radi se zapravo o tome je li on taj anonimni earl (grof) kojemu je prijatelj iz Kine poslao rukopis, kao što stoji u naslovu originala.

Philip Dormer Stanhope, earl de Chesterfield (1694-1773) bio je ugledan engleski političar. Već sa 20 godina ulazi u Parlament, djeluje kao veleposlanik u Haagu, Hamburgu i Dresdenu, zatim kao namjesnik u Irskoj, potom državni tajnik u Foreign Officeu, a umirovljen je sa 53 godine zbog bolesti. Prijateljvao je s raznim uglednim ljudima svoga doba. Ostavio je različita djela moralnog, političkog i pedagoškog sadržaja, a najpoznatija su mu pisma sinu Philipu (Letters to His Son), objavljena prvi put 1774. u Londonu koja su poslije doživjela mnoga izdanja i prijevode.²⁰ Zbog svojih otvorenih i liberalnih ideja, a i cinizma i oštine prema suvremenima, doživljavao je kritike od sunarodnjaka, ali je bio izvrstan poznavatelj ljudi i svoga vremena.²¹

Očito je da je časnik Pustaić prevodio iz njemačkog predloška, koji je imao isti naslov kao i prvo englesko izdanje, dok je Jaić naišao na neko kasnije njemačko izdanje, s već promijenjenim naslovom, ali u tekstu nije našao neke razlike.

JOSIP MARIĆ I »MUDROZNANEC« NA KAJKAVSKOM

Međutim, nakon nekoliko godina pojavio se i kajkavski prijevod istog djela pod sličnim naslovom kao u Jaićevom izdanju. Indianzki mudroznanec, ili nachin kak chlovek vu društvu lyudih szrechen biti more. Kratka nekoja na krepost zpadajucha razumna izrechenya, koja nekoj Ztari Brakman popiszana oztavil odovud na vnoge vucheneh narodov jezike vezda pako na Horvatzki jezik preneshen po Josefu Marichu, Kl. B. Z. 1833. Vu Zagrebu, Pritizkano pri Ferenczu Suppan (16*, /15/+54+/2/ str.).

Autor prijevoda i tadašnji klerik biskupije zagrebačke (Kl. B. Z.), student teologije, Josip Marić rodio se 21. svibnja 1807. u Kostajnici, osnovnu školu pohađa u rodnom gradu i gimnaziju u Segedinu i Maria Theresiopoliju u Ugarskoj. Nakon toga dolazi u Zagreb na studij filozofije, gdje se uz Vjekoslava Babukića, Antuna Nemčića i druge pridružuje završenim zagrebačkim gimnazijalcima, poslije poznatim ilircima, Ivanu Derkosu, Pavlu Stoosu, Matiji Smodeku i Josipu Kundeku. Godinu ispred njih na studiju bili su također kasniji ilirci Ljudevit Farkaš Vukotinić, Dragutin i Aleksa Rakovac.²² Marić poslije s Kundekom i Stoosom studira teologiju i zajedno su u kolovozu 1833. zaređeni za svećenike. Od 1838.

Marić je župnik u Maji, a od 1852. u Novoj Gradiški. Godine 1860. postaje zagrebačkim kanonikom i katedralnim župnikom, a uz to obavlja službu nadbiskupskog nadzornika pučkih škola. U kaptolskoj hijerarhiji napredovao je i idućih godina, pa 1870. dobiva titulu opata sv. Lamberta de V-shely, god. 1879. je katedralni arhiđakon i od 1880. prepošt čazmanskog kaptola. Umro je 30. travnja 1883.²³

Marić je za vrijeme studija pristajao uz kajkavske pisce i kulturne djelatnike Tomaša Mikloušića i Ignaca Kristijanovića, pa je tada objavio jedina kajkavska djela, prijevod Mudroznanca i prigodnu pjesmu Iskra domorodne ljubavi visokopoštovanome g. Tomašu Mikloušić (Zagreb 1830). Poslije se kao župnik priklonio ilircima i na štokavskom je objavio osam prigodnih djela, u prozi i stihovima. Nekoliko je njih posvetio krajiškim četama ili njihovim zapovjednicima, zatim nekim svećenicima i biskupima, kao za 50-godišnjicu misništva kardinala i zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika i slična. Najzanimljivije mu je sjećanje na stotu godišnjicu smrti pjesnika Kačića Miošića: Slovo prigodom stogodišnjice na slavu narodnoga hrvatskog pjesnika Andrije Kačića (Zagreb 1860).

Marić Mudroznanca posvećuje kanoniku Josipu Mihaliću, tadašnjem ravnatelju zagrebačkog sjemeništa, u kojemu je on kao klerik boravio. A u posveti naglašava da po primjeru ravnateljevog odgojiteljskog nastojanja i on želi pružiti mladima korisnu knjižicu »z-kojum se vre tuliki dičiju narodi«, te nadodaje: »... u razumu i vsagdašnjem spoznanju življenja osnovane temelje - koje su nam človečanstva ljubitelji tija iz Kine iz ruke v-ruke bratinski za oplemeniti čutenja naša predali - na naš domorodni jezik prenesti i za mladu bratju občinske učiniti tersil sem se«.

Na početku djelca (nepag. str. 8-16) Marić stavlja pismo nepoznatog engleskog gospodina anonimnom grofu u Engleskoj, pisanog u Pekingu 12. rožnjaka (svibnja) 1759., koje se spominje i u naslovu prvog engleskog izdanja. Međutim, tu se godine ne slažu, jer je englesko izdanje objavljeno 1750. i već idućih godina bilo prevedeno na druge jezike. S druge strane, teško da je Marić pogriješio u prijevodu jer autor pisma na početku spominje svoje prijašnje pismo iz 1758. godine. Vjerojatno je tijekom kasnijih izdanja nastala pomutnja u godinama. Bez obzira na takvu i slične nelogičnosti, pismo nam otkriva podrijetlo i nastanak tog poučnog djela.

Gospodin iz Pekinga na početku pisma napominje da se u to vrijeme u Kini zbio neobičan događaj, kojim su zaokupljeni mnogi učeni ljudi, a nada se da bi

mogao biti zanimljiv i Europljanima. Zatim opširno pripovijeda o čemu se radi. Na kraju zapadne Kine nalazi se velika država Tibet i u njezinoj pokrajini zvanoj Lasa živi lama ili poglavar tamošnjih svećenika («copriaskih aldovnikov»), kojega stanovnici štuju umjesto Boga. Ukratko zatim opisuje veliki hram, neke običaje i obrede tibetanske religije. Još od starine se među kineskim učenjacima pripovijeda da veliki lama u svojoj knjižnici čuva mnoštvo starih rukopisa i knjiga, koje su u njoj stoljećima sakrivene i o njima se ništa ne zna. Činjenica je zainteresirala sadašnjeg kineskog cara, koji među svojim učenjacima izabere jednog po imenu Cao Tson i zapovjedi mu da nauči tibetanski i druge stare jezike. Pošalje ga zatim u Tibet s njegovim pismom lami (Englez donosi čitavo carevo pismo), u kojemu ga moli da učenjaku dozvoli uvid i proučavanje starih nepoznatih knjiga. Kineski je učenjak šest mjeseci marljivo proučavao i prepisivao spise te bilježio autore i vrijeme njihova nastanka. Najstarija knjiga, koju je našao i koju stoljećima nitko od lama nije mogao čitati ni razumjeti, bila je »Kreposti znanja kratko napervostavljanje«, napisana na način brahmana (brakmanov - mudrozancev) i na njihovom jeziku. Nije joj mogao naći ni autora niti vrijeme kada je nastala. Preveo ju je stoga na kineski (i objavio), s napomenom da unatoč bogatstvu kineskog jezika nije mogao vjerno prenijeti izvornu misao originala.

Knjiga je u Kini izazvala veliko zanimanje, pa su među učenjacima nastale razne teorije o podrijetlu djela. Jedni drže da je to neki izgubljeni Konfucijev spis, poslije preveden od brahmana, drugi da se radi o nauci Lao-Kinga, drugog kineskog mudroznanca, Konfucijevog suvremenika i začetnika učenog društva Tao-Ssi. Većina njih misli da je to djelo starog brahmana Dandanisa (?) koji je pisao Aleksandru Velikom i kojeg spominju grčki i rimski pisci. Tome se mišljenju priklanja i prevoditelj Cao-Tson te pretpostavlja da je autor djela neki stari brahman, i da se ne radi o prijevodu nego o originalnom djelu. Sam Englez napominje da bi strogi kritičari djelo, s obzirom na oblik i sadržaj, mogli pripisati Europljaninu da nije napisano na tako starom jeziku. Budući da je ta lijepa starinska knjiga postala popularna u čitavom gradu (Peking) i državi, on ju je preveo s kineskog na engleski i šalje je grofu, koji srećom neće moći uočiti nedostatke njegova prijevoda. Na kraju pisma dodaje da mu se najviše u djelu dopala uzvišenost misli i ljepota izraza, a u prijevodu bi mu bilo od velike pomoći da je imao pri ruci Joba, Psalme, Salomona, Proroke i druge biblijske knjige Staroga zavjeta.

O vjerodostojnosti čitave priče iz pisma kao i o podrijetlu tog starog spisa pretpostavljam da će orijentalisti dati više svjetla, dok se ovdje ograničavam samo

na nekoliko poznatih činjenica. Lasa koji se spominje u pismu zapravo je Lha sa, grad u istočnom Tibetu, s prvim i najvećim budističkim hramom u zemlji, zvanim Jobo K'an (gospodinov hram) i ogromnim brončanim kipom Budhe. Također je poznato da je stotinjak budističkih tekstova nakon god. 1000., u vrijeme progona budizma u Indiji, dospjelo u Tibet gdje su pospiješili novi procvat te religije.²⁴

Tekst Mudroznanca u Marićevom prijevodu dosta je kraći od Jaićeva izdanja i nije potpun. Umjesto deset Jaićevih dijelova ili poglavlja, ima samo sedam i završava s poglavljem o vjeri. Uvodni dio je stavio u prvo poglavlje i nema nikakvih dodataka, ni izreka (moto) na početku poglavlja, kao u Jaića. Marić u tekstu na više mjesta u zagradi stavlja njemačku riječ, po čemu se vidi da je prevodio iz nekog njemačkog izdanja. Dva mjesta u tekstu upućuju na kineski predložak. Prvo je u rečenici »Oveh pako deca stanuju na bregih, koji se od polnoči San-Aon-Hoľa zdigavaju« (str. 15), a u bilješci je protumačeno da se misli na rodni kraj Konfucija, zvan Tong-hoa ili Shantong, i zatim se s nekoliko riječi opisuje Konfucijev život. Drugo je mjesto zapravo aluzija u rečenici »Podložnici z-ljubavlju i vernostjum navek pripravnj jesu njega /tj. kralja/ braniti, i neprijatelju kamenite zide su-protstaviti« (str. 42), a u bilješci se napominje da je autor (ili prevoditelj) vjerojatno mislio na poznati Kineski zid.

Marić, osim toga, nigdje ne spominje Chesterfielda, stoga je očito da su se sva trojica, tj. Marić, Pustaić i Jaić, služili različitim njemačkim predlošcima. Usput spominjem da je 1830. u Budimu izašao prijevod istoga djela na ćirilici pod naslovom Rukovodstvo čelovečenskog' života slavnog autora lord' Kesterfield'. Djelo je s talijanskog na srpski preveo jeromonah Spiridon Aleksijević Miloradović iz Hercegovine, a posvetio ga je »srbskoj dalmatinskoj javnosti«. Pri dnu naslovne stranice stoji i latinski naslov »Manuductor vitae humanae«.

ZAKLJUČAK

U ovom sam kratkom prikazu prije svega želio podsjetiti na veze s istočnim kulturama u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. Zato sam u uvodnom dijelu priložio glavne elemente ranijih tragova i veza Hrvata s azijskim narodima i kulturama. Prosvjetiteljske težnje u Europi uključuju povezanost i otvorenost prema Istoku,

a te ideje u nas prvi donosi slavonski prosvjetitelj Antun Matija Relković. Isto tako iz kruga slavonskih časnika dolazi Martin Pustaić koji prvi prevodi u Europi vrlo popularan starinski tekst s Istoka, nazivan »Umijeće ljudskog života« ili »Indijanski mudroznanac«. S obzirom na druge europske zemlje, u Hrvatskoj se tekst pojavljuje dosta kasno, što odražuje tadašnje domaće kulturne i književne prilike, ali put kojim dolazi (Pustaić - Jaić - Marić) također pokazuje tadašnji slijed prodiranja modernih ideja u Hrvatsku.

Zanimljiva je činjenica da oba prijevoda Mudroznanca objavljuju crkveni pisci, koji i time pokazuju pristajanje uz tada napredna shvaćanja. Oni su, naime, kao katolički svećenici uvjereni da poučni i mudri tekstovi iz drugih kultura i religija mogu jednako biti od koristi za duhovnu izgradnju čovjekove osobnosti. Osim toga, Marićev je prijevod prvi takve vrsti u kajkavskoj književnosti, u koju unosi nova obzorja i tragove dalekih kultura.

BILJEŠKE

¹ J, 3, 2. izd., Zagreb 1984, 742-743; A. Jembrih, Bartol Jurjević (Đurđević), prvi hrvatski pisac konverzacijskih priručnika i rječnika, *Gazophylacium*, I, 3-4 (1994) 203-234.

² Usp. S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara 1856, 317-319; M. Breyer, *Anton conte Zanović i njegovi sinovi*, Zagreb 1928.

³ Usp. J. Ruiz-de-Medina, Ivan Vreman (Split 1583 - Nanchan 1620), Hrvat među isusovačkim misionarima Japana i Kine, *Isusovci u Hrvata*, Zbornik radova, Zagreb 1992, 200-219.

⁴ Usp. M. Križman, *Pisma isusovca Nikole Ratkaja, misionara u Indiji u prvoj polovici 17. st.*, Hrvatske Indije, *The Bridge - Most*, 4, Zagreb 1990, 79-194.

⁵ Usp. S. Krpan, *Gradišćanski portreti*, Zagreb 1988, 30-35; P. a Sancto Bartholomaeo, *Put u Istočne Indije (ulomci)*, Hrvatske Indije, 218-246; M. Jauk-Pinhak, *Hinduizam u Vezdinovu djelu Sistema Brahmanicum*, Hrvatske Indije, 247-258.

⁶ E. Palanović, *Dombay*, Franjo, HBL, 3, 478.

⁷ Š. Jurić, *Katalog rukopisa nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, knj. 2, Zagreb 1993.

⁸ Objavio ih je T. Matić u *Stari pisci hrvatski*, knj. XXIII, Zagreb 1916, 349-460.

⁹ T. Matić, *Relkovićev prijevod Pilpajevih basna*, *Rad JAZU*, 220 (1919) 156-169.

¹⁰ Objavio također T. Matić u Stari pisci hrvatski, knj. XXIII, Zagreb 1916, 463-493.

¹¹ Usp. F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, II, Ragusa 1803, 315; T. Matić, Relkovićev prijevod Pilpajevih basna, 158-159.

¹² T. Matić, Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, Zagreb 1945, 82-83; Isti, Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka, Rad JAZU, knj. 324 (1962) 18-19.

¹³ EJ, 5 (2. izd. Zagreb 1988) 749; F. E. Hoško, Negdašnji hrvatski katekizmi, Zagreb 1985, 182-183; I. Damiš, Ulomci za povijest Katoličke crkve u Hrvata, Zagreb 1995, 110.

¹⁴ Pustaićev prijevod i Jaićevo izdanje ukratko spominje M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1961, 414.

¹⁵ Usp. A. Cavin, *Der Konfuzianismus*, Genf 1973, 303.

¹⁶ Usp. L. M. Price-M. B. Price, *The Publication of English Literature in Germany in the eighteenth century*, Berkeley, Calif., 1934, 60-62.

¹⁷ Usp. M. P. Alekseev, *Bibliografičeskie materialy*, u Česterfild, *Pisma k synu*, maksimi, karakteri (izd. M. P. Alekseev, A. M. Šadrin), Leningrad 1971, 314-315.

¹⁸ Usp. W. P. Coutney, *The Secret of our National Literature, Chapters in the History of the Anonymous and Pseudonymous Writings of our countrymen*, London 1908, 189; S. Halkett-J. Laing, *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature*, vol. 4, London 1928, 237.

¹⁹ R. Straus, Robert Dodsley, poet, publisher and playwright, New York 1910, 170-180; *The Cambridge Bibliography of English Literature*, vol. II, New York-Cambridge 1941, 437.

²⁰ Izbor iz djela objavljen je nedavno u hrvatskom prijevodu: *Dragi sine. Pisma lorda Chesterfielda sinu*, Zadar, Zagreb 1994.

²¹ Usp. *Bibliografia universale antica e moderna*, vol. XI, Venezia 1823, 329-333; R. Coxon, *Chesterfield and His Critics*, London 1925; W. Connely, *The True Chesterfield*, London 1939.

²² Usp. F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790-1832)*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XII, Zagreb 1933, XLIV.

²³ R. Strohal, Svećenici hrvatski književnici u 18. i početkom 19. vijeka okraj Velebita, *Katolički list*, 61 (1910) br. 51, str. 44-45.

²⁴ Usp. G. M. Toscano, *Alla scoperta del Tibet*, E.M.I., Bologna 1977, 162-163, 304-305.